

BANK XIZMATLARINING TASNIFLANISHI, TURLARI VA XUSUSIYATLARI

Akramov Xurshidbek Bahrom o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv fakulteti 4-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15589991>

Annotatsiya: Ushbu maqolada bank xizmatlarining tasnifi, turlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari batafsil yoritilgan. Bank xizmatlari nomoddiyligi, ishonchliligi, qonuniy tartibga solinishi hamda raqamli texnologiyalar yordamida rivojlanishi muhim jihatlar sifatida ko'rib chiqilgan. Shuningdek, maqolada bank xizmatlarining iqtisodiyotdagi roli va mijozlar uchun taqdim etilishidagi afzalliklar hamda murakkabliklar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: VASH, plastik karta, inkasso, korporativ kreditlar.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida moliyaviy institutlarning, ayniqsa banklarning ahamiyati keskin ortib bormoqda. Banklar nafaqat iqtisodiyotda moliyaviy vositachi sifatida, balki pul aylanmasini tartibga soluvchi, investitsiyalarni yo'naltiruvchi, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi va moliyaviy xavflarni boshqaruvchi muhim institut sifatida faoliyat yuritadi. Ularning eng asosiy funksiyalaridan biri – turli xil bank xizmatlarini ko'rsatish orqali jismoniy va yuridik shaxslarning moliyaviy ehtiyojlarini qondirishdan iborat. Bank xizmatlari zamonaviy iqtisodiyotda moliyaviy muomalalarning asosiy vositasi hisoblanib, ularning tarkibi, sifati va ko'lemi yildan yilga murakkablashib bormoqda.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida bank-moliya tizimini isloh qilish, tijorat banklari faoliyatini liberallashtirish, ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va xizmat ko'rsatish sifatini oshirish borasida qator chora-tadbirlar amalga oshirildi. Xususan, bank xizmatlari raqamli texnologiyalar asosida kengaytirildi, masofaviy bank xizmatlari, mobil ilovalar, onlayn-banking tizimlari joriy etildi. Bu esa aholining keng qatlamlari, tadbirkorlik sub'yektlari va korxonalar uchun bank xizmatlaridan foydalanishni yanada osonlashtirdi.

Bank xizmatlarining xilma-xilligi va ularning tobora murakkablashib borishi ularni tizimli tasniflash va tahlil qilish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Amaliyotda bank xizmatlari kreditlash, hisob-kitoblar, depozitlar, kassaviy xizmatlar, valyuta operatsiyalari, investitsion xizmatlar, kafilliklar, lizing, faktoring va boshqa ko'plab shakllarda mavjud bo'lib, ularning har biri o'ziga xos iqtisodiy vazifani bajaradi. Ayniqsa, bugungi globallashtirish va raqamlashtirish sharoitida bank xizmatlari mazmunan ham, shaklan ham jadal rivojlanmoqda.

Bundan tashqari, bank xizmatlari mijozlar bilan munosabatlarning asosiy ko'rinishi bo'lib, banklar o'rtasida raqobatni belgilovchi omilga aylanmoqda. Banklar xizmat ko'rsatish sifati, turlari va innovatsion yechimlari bilan mijozlarni jalb etishga intilmoqda. Shu sababli, har bir bank xizmatining iqtisodiy mohiyatini, foydalanuvchi uchun qulaylik darajasini va u bilan bog'liq risklarni chuqur o'rganish nafaqat ilmiy jihatdan, balki amaliy nuqtayi nazardan ham dolzarbdir.

Bank xizmatlari bank tizimining asosiy funksional yo'nalishlaridan biri sifatida moliyaviy resurslarning harakatini, to'lovlar aylanmasini va investitsiya faoliyatini ta'minlab beruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Iqtisodiyotni barqarorlashtirishda, aholi va tadbirkorlik sub'yektlarining moliyaviy ehtiyojlarini qondirishda bank xizmatlarining ahamiyati beqiyosdir. Shu sababli, ularni nazariy jihatdan chuqur o'rganish va tasniflash bugungi zamon talabi hisoblanadi. "Bank xizmatlarining tasniflanishi ularning mohiyatini aniqlash, vazifalarini

tartibga solish, xizmatlar ko'lamini kengaytirish va raqobatbardosh modelni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi"¹.

Birinchiidan, bank xizmatlarini iqtisodiy funksiyalariga ko'ra tasniflash keng tarqalgan yondashuvlardan biridir. Bunda xizmatlar bir necha asosiy guruhlariga ajratiladi: depozit xizmatlari, kredit xizmatlari, to'lov-hisob-kitob xizmatlari, valyuta ayirboshlash va konversiya xizmatlari, investitsion xizmatlar hamda kafillik va kafolat xizmatlari. "Depozit xizmatlari orqali banklar jismoniy va yuridik shaxslardan vaqtincha bo'sh mablag'larni jalb qiladi, bu esa bank resurslarining shakllanish manbai hisoblanadi"². Kredit xizmatlari orqali ushbu mablag'lar kredit oluvchilarga taqsimlanib, iqtisodiyotda investitsion faollikni ta'minlaydi. To'lov-hisob-kitob xizmatlari esa moliyaviy aylanma, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish tarmoqlari o'rtasida o'zaro aloqani muvozanatlashtiradi.

Ikkinchiidan, xizmatlar foydalanuvchilar turiga qarab ham tasniflanadi. Bu yondashuvda jismoniy shaxslarga va yuridik shaxslarga ko'rsatiladigan xizmatlar ajratib ko'rsatiladi. Jismoniy shaxslar uchun mo'ljallangan xizmatlar tarkibiga omonatlar, iste'mol kreditlari, plastik kartalar, pul o'tkazmalari va to'lov tizimlari kiradi. Yuridik shaxslar uchun esa korporativ kreditlash, hisobvaraqlar yuritish, eksport-import operatsiyalari, biznes konsultatsiyalari va investitsion xizmatlar taqdim etiladi. Ushbu tasnif banklar tomonidan xizmatlarni differensiallashtirish, marketing strategiyasini belgilash va mijozlar ehtiyojlariga moslashish imkonini beradi.

Uchinchiidan, xizmatlar ko'rsatilish shakliga ko'ra tasniflanadi. An'anaviy bank xizmatlari filiallar orqali oflayn tarzda ko'rsatiladi. Masofaviy bank xizmatlari esa internet-banking, mobil banking, self-service kiosklari va boshqa elektron platformalar orqali amalga oshiriladi. "So'nggi yillarda aynan raqamli xizmatlar bozorda katta o'sishni namoyon qilmoqda. Bu esa mijozlarga qulaylik yaratish, vaqt va resurslarni tejash, xizmat sifati va tezligini oshirishga xizmat qilmoqda"³.

To'rtinchiidan, xizmatlar bankning ichki operatsion faoliyatiga asoslanib, aktiv, passiv va vositachilik xizmatlariga bo'linadi. Aktiv operatsiyalar doirasidagi xizmatlar banklar tomonidan kreditlar berish, qimmatli qog'ozlar sotib olish va investitsiya kiritishni o'z ichiga oladi.

Passiv xizmatlar orqali esa banklar resurslar bazasini kengaytiradi, ya'ni omonatlar va boshqa jalb etilgan mablag'lar shaklida moliyaviy manbalarni yig'adi. Vositachilik xizmatlari orqali banklar mijozlar o'rtasida pul o'tkazmalari, konversiya, inkassatsiya va boshqa moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirib, komissiya asosida daromad oladi.

Bundan tashqari, bank xizmatlari ommaviy va maxsus xizmatlarga ham bo'linadi. Ommaviy xizmatlar keng auditoriyaga mo'ljallangan bo'lib, bank faoliyatining asosiy qismini tashkil etadi. Maxsus xizmatlar esa tor doiradagi mijozlarga, jumladan yirik korporatsiyalar, xalqaro kompaniyalar yoki yuqori daromadli jismoniy shaxslarga ko'rsatiladigan individual xizmatlardir. Bunday xizmatlarga aktivlarni boshqarish, investitsiya portfellarini shakllantirish, soliq va huquqiy maslahatlar, xususiy banking kiradi.

Yuqorida bayon etilgan tasniflar bank xizmatlarining ko'lamini va murakkab tuzilishini ko'rsatib beradi. Har bir xizmat turi o'ziga xos iqtisodiy, huquqiy va texnologik asoslarga ega

¹ Karimov A.A. "Bank ishi". – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 295 b.

² O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy veb-sayti – www.cbu.uz

³ Brett King. "Bank 4.0: Banking Everywhere, Never at a Bank". Wiley, 2018.

bo'lib, ular banklarning mijozlar bilan o'zaro munosabatlarini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, bugungi raqamli transformatsiya davrida xizmatlarning shakli, sifati va yondashuvi tubdan o'zgarib bormoqda. Shu bois, banklar xizmatlarni doimiy takomillashtirib, zamon talablari va mijoz istaklariga mos yangi turdagi moliyaviy echimlarni ishlab chiqishga intilmoqda.

Bank xizmatlari – bu moliyaviy vositachilik faoliyati asosida shakllangan, mijozlarning ehtiyojini qondirishga qaratilgan turli operatsiyalar majmuasidir. Ular boshqa xizmat turlaridan bir qancha o'ziga xos jihatlari bilan farqlanadi. Birinchidan, bank xizmatlari odatda pul mablag'lari bilan bog'liq bo'ladi va ularning asosiy maqsadi – vaqtincha bo'sh turgan resurslarni samarali muomalaga kiritishdan iboratdir. Bu xizmatlar iqtisodiy muhitda vositachi sifatida ishtirok etib, moliyaviy resurslarning qayta taqsimlanishini ta'minlaydi. Ikkinchidan, bank xizmatlari nomoddiy tusga ega bo'lib, ular bevosita foydalanilgachgina qiymatga ega bo'ladi. Ya'ni, bu xizmatlarni oldindan zaxiralab bo'lmaydi yoki omborda saqlab bo'lmaydi. Masalan, kredit yoki to'lov xizmatlari real vaqt rejimida amalga oshiriladi va ular faqat mijoz talab qilganda taqdim etiladi. Bu jihat xizmat sifati va tezligiga yuqori talab qo'yilishini anglatadi. Uchinchidan, bank xizmatlari yuqori darajadagi ishonch asosida quriladi. Mijozlar bank bilan moliyaviy aloqaga kirishishdan oldin uning ishonchliligi, likvidligi, xizmat ko'rsatish sifati, innovatsion yechimlari kabi omillarni chuqur o'rganadi. Aynan shu sababli bank tizimida mijozlar bilan ishlashda ishonch eng muhim poydevor hisoblanadi. Bank ishi – bu nafaqat xizmat ko'rsatish, balki mijoz ongida ishonch uyg'otish san'ati hamdir. To'rtinchidan, bank xizmatlari yuqori darajadagi tartibga solinuvchi soha bo'lib, Markaziy bank, soliq organlari va boshqa regulyatorlar tomonidan doimiy nazorat ostida bo'ladi. Bu esa xizmatlarni ko'rsatishda qat'iy standartlar, qonunchilik talablariga rioya qilish zaruriyatini tug'diradi. Bankning har bir xatti-harakati huquqiy va moliyaviy mezonlarga mos bo'lishi kerak. Beshinchidan, bank xizmatlari keng diversifikatsiyalangan bo'ladi – ya'ni ular turli mijozlar guruhlariga moslashtirilgan holda taklif etiladi. Jismoniy shaxslarga mo'ljallangan xizmatlar (kreditlar, plastik kartalar, omonatlar), yuridik shaxslarga mo'ljallangan xizmatlar (korporativ kreditlash, loyiha moliyalashtirish, kassa xizmatlari), investitsiya va konsalting xizmatlari, onlayn xizmatlar – bularning barchasi bank xizmatlari portfelini tashkil etadi. Oltinchidan, raqamli transformatsiya bank xizmatlari xususiyatiga yangi tus berdi. Masalan, ilgari faqat ofis orqali bajariladigan operatsiyalar hozirda mobil ilovalar, internet banking, self-service terminallar orqali bajarilmoqda. Bu esa xizmatlarning 24/7 rejimida, geografik chegaralarsiz, real vaqtda taqdim etilishini ta'minladi. Yettinchidan, bank xizmatlari yuqori darajada xavf bilan bog'liq bo'lib, har bir xizmat turi tegishli risklar bilan birga keladi – kredit riski, suveren risk, likvidlik riski, operatsion risk va boshqalar. Shu boisdan, banklar xizmat ko'rsatishda risklarni boshqarish mexanizmlarini ishlab chiqib, ehtimoliy yo'qotishlarning oldini olishga harakat qiladilar.

Xulosa qilganda, bugungi kunda bank xizmatlarini faqat moliyaviy operatsiyalar majmuasi deb emas, balki mijozlar ehtiyojini chuqur anglagan holda ularni qondirishga xizmat qiladigan kompleks tizim sifatida qarash zarur. Bu tizimda xizmat sifati, operatsion tezlik, innovatsion yondashuv, xavfsizlik va raqobatbardoshlik bir-birini to'ldiruvchi muhim omillar hisoblanadi. Aynan mana shu omillar bank xizmatlari bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish, mijozlar e'tiborini qozonish va barqaror rivojlanishni ta'minlashda asosiy kalit vazifasini bajaradi.

Shunday qilib, bank xizmatlarining tasnifi, turlari va xususiyatlarini puxta o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham nihoyatda dolzarb bo'lib, bu sohaga oid strategik qarorlar qabul qilishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Bank tizimi ishtirokchilari ushbu xususiyatlarni chuqur anglab, zamon talablariga mos ravishda xizmatlarni takomillashtirib borsalar, bu yurt iqtisodiy taraqqiyotiga bevosita hissa qo'shadi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A 15 Bank ishi: Darslik / Sh.Z. Abdullaeva, U.O'.Azizov; - T.: «Iqtisod-Moliya», 2019 – 252 b.
2. Niyozov Z.D., Tog'ayev S.S., Bekmurodov A.A., Bank ishi. O'quv-uslubiy qo'llanma. SamISI. Samarqand 2020 y. 157-bet.
3. Lending / Chartered Institute of Bankers. - London: BPP Publishing, 2003. ISBN 0-7517-1015-6
4. Shavkatjon o'g'li I. I., Zilola R. BANKLARDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINI RIVOJLANTIRISH //PSIXOLOGIYA VA SOTSIOLOGIYA ILMIY JURNALI. – 2024. – T. 2. – №. 10. – C. 42-45.